

GLOBALĖJIMO IŠSAUGANT SAVITĄ MIESTŲ KULTŪRĄ IR TAPATUMĄ REIKŠMĖ

Giedrė Gudzinevičiūtė

Kauno technologijos universitetas, Architektūros ir statybos institutas

Įvadas

Globalizaciją įvairiais aspektais analizuoja daug autorių, populiariausi straipsniai ir knygos ekonomikos, politikos, teisės globalizacijos temomis. Tačiau ne mažiau aktualu, kaip globalūs reiškiniai paliečia ir keičia urbanistinę aplinką.

„Jie ne visada dailūs, švelnūs ar patogūs. Tačiau jie čia, ir ši istorinį sezoną yra vienintelis modelis ant pakabos“. Taip globalizacijos „marškinius“ apibūdina T. L. Friedman (Friedman, 2005). Tai rodo šiandieninių procesų reikšmę ir mastą pasaulyje bei pasirinkimo galimybių ribotumą.

Ieškant atsakymų į daugelį mokslo, taip pat ir urbanistikos klausimų, dabar dažnai žiūrima į globalizaciją, kurios veikimo dėsninguose tikimasi rasti daug mus dominančių atsakymų. Matant, kaip keičiasi žmonių gyvenimas ir aplinka, tobulėja technika, vyksta kultūrų kaita ir miestų plėtra, siekiama suprasti ne tik kai kurių problemų priežastis, bet ir kiek šie procesai truks, koku greičiu keis dabartinį pasaulį.

Kasdieniam gyvenime globalizacija yra tai, kas panaikina teritorijų ribas, atstumus tarp šalių bei pačių šalių uždaramą. Tačiau šiandieninę realybę paaiškinanti sąvoka mokslinių apibrėžimų ir paaiškinimų turi daug ir įvairių, dauguma jų paprastai būna orientuoti kokiai nors globalizuojamai sričiai paaiškinti.

Globalizacija daugeliu atvejų apibrėžiama kaip universalizacija, internacionalizacija, liberalizacija ar vesternizacija. Taigi šiuo požiūriu terminas *globalizacija* reiškia pasaulinę tarpusavio priklausomybę, tarptautinių mainų didėjimą, atviros, „be sienų“ pasaulinės ekonominės erdvės sukūrimą, pasaulinę kultūrų sintezę bei pasaulio vienytiškumą.

Šiame straipsnyje siekiama apžvelgti globalizacijos reiškinį bei jo poveikio miesto aplinkai reikšmę.

Todėl šiuo požiūriu aktualiai globalizacijos sampratai, veikiančiai kultūrinę, urbanistinę aplinką, galima paimti keletą teiginių, apibūdinančių globalizaciją. Taigi globalizacija yra tai, kas:

- panaikina teritorijų ribas ir uždaramą;
- keičia erdvės ir laiko sampratas;
- didina pasaulinę tarpusavio priklausomybę;
- skatina laisvai žmonėms ir daiktams judėti;
- kuria standartus, naikina skirtumus;

- yra dinamiška ir sunkiai prognozuojama.

Kadangi nėra aišku, kiek pasaulis globalės, labai svarbu perprasti ir įsisavinti kuo daugiau informacijos apie šį reiškinį. Taikliai pažymėjo Z. Brzezinski: „mes gyvename pasaulyje, smarkiai besiskiriančiame nuo to, kurį ką tik pradėjome suprasti, o kai suvoksime naujas realijas, jis greičiausiai vėl bus taip radikaliai pasikeitęs, kad šiandien to neįmanoma ir įsivaizduoti“ (Brzezinski, 1998). Taigi norint, kad pagrindinė užduotis pasaulyje būtų globalinis bendradarbiavimas, o ne konfliktas, netvarkingam globaliam reiškiniui reikalingos bendros, vienijančios urbanistinės, kultūrinės ir kt. vertybės.

1. Globalizacijos raida ir įtaka žmogaus aplinkai

Į globalizaciją žiūrima tiek kaip į dėsningą vyksmą, atveriantį naujas ūkinio, kultūrinio, mokslinio bendravimo ir vystymosi bei tobulėjimo perspektyvas, tiek kaip į galingų tarptautinių kompanijų siekius valdyti pasaulį, nepaisant socialinių žmonių reikmių ir valstybių interesų. Iš globalizacijos laukiama naujų pažangos paskatų, tačiau kartu baiminamasi tiek realių, tiek ir įsivaizduojamų pavojų.

Pasaulyje situacija globalizacijos linkme iš esmės pasikeitė sparčiai ištobulėjus naujausioms technologijoms. Pasak Z. Bauman, erdvę pradėta „apdoroti / centruoti / organizuoti / norminti“, svarbiausia, kad ji buvo išlaisvinta iš natūralių, žmogaus kūno priemetamų suvaržymų. Tad nuo to laiko globalią pasaulio „erdvę organizuojančiu“ veiksmu tapo technikos galimybės bei jos veikimo greitis.

Nors globalizacija paprastai vertinama kaip mūsų laikų savitas reiškinys, visą planetą apimantis procesas prasidėjo gerokai anksčiau. Mūsų laikais tik pradėta šį reiškinį įsisąmoninti, žiūrėti į jį tiesiog kaip į pasaulinį vyksmą. Tačiau tai, ką šiandien vadiname globalizacija, lokaliniais ir kitais mastais gerokai lėčiau vyko visais istorijos laikotarpiais. Jau ne vienas globalių procesų tyrinėtojas yra rašęs, jog kiekvienas pasaulinės svarbos mokslo, technikos ir kultūros laimėjimas (ar tai būtų knygų spausdinimo, ar vidaus degimo variklio, ar radijo išradimas) plėtė žmonijos ryšių ir integracijos apimtį ir veikė žmonių globalizacijos linkme. Gerokai sparčiau tokias galimybes išplėtė vėliau pasiekti technikos ir mokslo laimėjimai – palydovinės komunikacijų sistemos, internetas ir t. t. Todėl šiuo metu beveik savaime su-

prantama, jog vienokio ar kitokio masto globalizacija neatsiejama nuo civilizacijos tobulėjimo ir plėtros.

Paprastai globalizacijos raida skirstoma (Short, 2006) į penkis etapus:

- Pirmasis etapas, manoma, prasidėjęs XV a. pabaigoje prekybos suklestėjimu ir užkariavimais, truko iki XIX a. pradžios. Šiuo laikotarpiu suklestėjo prekybos ir karo konkurencija, kuri skatino technologijų vystymąsi, o šios dėjo pagrindus pramonės revoliucijai. Dėl to formavosi prekybiniai miestai, tapę svarbiais to meto klestėjimo, pažangos ir ryšių centrais.
- Antrasis, apėmęs XIX a. pabaigos – XX a. pradžios laikotarpį, pasižymėjo transporto (ypač garo varomo geležinkelio ir laivybos) suklestėjimu bei naujų ryšio priemonių atsiradimu, imperijų kūrimu, kolonijų ir naujų miestų atsiradimu.
- Trečiasis – 1914–1968 m. buvo nulemtas masinės industrializacijos, kuriai įtakos turėjo technologinės naujovės, stambaus masto energijos gamyba ir metalurgijos plėtra.
- Ketvirtasis – 1968–2001 m. suteikė naujų galimybių po pasaulinių karų pradėjus sparčiai vystyti naujoms technologijoms (kompiuterių, palydovinio ryšio ir kt.). Kartu su šia plėtra, prasidėjo rinkų liberalizacija, silpnėjo nacionalinės valstybės samprata ir vietos reikšmė. Šiuo laikotarpiu sustiprėjo antiglobalistinis judėjimas.
- Penktasis etapas priskiriamas šiuo laiku pasaulyje vykstantiems procesams.

Šiandieninis globalėjimas labiausiai pasižymi integravimusi. Todėl šiuo metu nesvarbu, ar esame individai ar šalys, mums atsiveriančios galimybės arba gresiantys pavojai daugiausia kyla iš to, su kuo mes esame susiję. Šiandieninis globalėjimas dažnai apibūdinamas kaip įvairių sričių ir reikšmės tinklai, kuriuos galime suvokti pačiomis įvairiausiomis reikšmėmis: technologijų, žmonių, gyvenamųjų teritorijų, ekonomikos, politikos ir t. t. Taigi per ilgą laiką (kai kuriais atvejais ir nebūtinai) pasaulis persiorientavo iš pagrįstos padalijimais ir sienomis aplinkos iki aplinkos, vis labiau grįstos visokeriopu integravimusi ir tinklais.

Globalėjimas panaikino daug sienų, ribojusių žmonių judėjimą ir susisiekimą, tačiau jis tuo pat metu sujungė pasaulį į tinklus. Dabar labiau nei bet kada nyksta įprastos ribos tarp politikos, kultūros, technologijų, finansų, nacionalinio saugumo, ekologijos ir kitų dalykų. Dažnai negalima paaiškinti vieno neminint kitų ir nepaisant jų visų negalima paaiškinti visumos.

Akivaizdu, jog globalizacija keičia ir įprastus žmogaus veiklos būdus ir jų veikimo erdvę: atsiranda globalios vienetų interesų ir siekių turinčių žmonių grupės. Kadangi dauguma žmogaus saviraiškos būdų

atsiskleidžia miesto aplinkoje, tai galima teigti, kad miestai yra daugumos, jei ne visų globalių veiksmų pradžia. Mieste, kaip pagrindinėje žmogaus visokeriopos socialinės veiklos erdvėje, formuojasi savita kultūra, ryšys su aplinka ir visuomene. Technologijų tobulėjimas ir jų plėtra, pasiekta mokslo laimėjimų ir kylančio ekonominio pragyvenimo lygio, dabar leidžia bendrauti, kurti, dalytis informacija žmonėms, dažnai visiškai nesiejamiems teritoriškai.

Pasaulyje yra nenorinčių prisijungti prie globalios pasaulio kaitos, teigiant, jog turima sava kultūra, savos vertybės ir norima tvarkytis savaip, pagal savus poreikius ir tempus. Tai dažniausiai pasireiškia įvairiais antiglobalistiniais pareiškimais. Tačiau tai yra kalbėjimas apie globalėjimą taip, tartum būtų galimybė pasirinkti. Dabar yra tik vienas globalus pasaulis ir vienintelis būdas augti tokia sparta, kokios nori kiekvienos šalies žmonės – integruotis ir tobulėti, surandant savo vietą globaliose pasaulinių tinklų sistemose.

Globalėjimas pasižymi ir tuo, kad niekas jam neavadovauja – nei didžiosios valstybės, nei pavieniai asmenys. Niekas negali globalizacijos sustabdyti, nebent milžiniška kaina savo visuomenei ir jos augimo bei tobulėjimo perspektyvoms. Pasak T. L. Friedman, priešintis šioms permainoms galima, bet tik mokant už tai vis brangiau – statant tarp savęs ir likusio pasaulio vis aukštesnes sienas ir vis labiau atsiliekančias. Juk jei nenorėsime būti šio pasaulinio tinklo dalimi, sąveikauti arba jei kas nors nenorės su mumis turėti reikalų, tada būsime mažiau įdomūs ir visam likusiam pasauliui. Tačiau jei nenorime tokie būti, reikia judėti su visais – globalėti, įsitraukti į integravimosi tinklą, bet protingai ir pagal savo poreikius, o ne pagal kieno nors primestas taisykles. (Friedman, 2005, Kanauka, 2003).

Taigi tarsi turime pasirinkimą, galime „neglobalėti“, bet ar tokiu būdu neatsiskirsime nuo pasaulio. Juk žmonių, kultūrų, miestų ir aplinkos apskritai pažinimas bei įvairovė skatina tobulėjimą, žinių ir pasiekimų sklaidą ir integraciją.

2. Kultūros ir tapatumo reikšmė urbanistikoje globalizacijos sąlygomis

Globalizacija išprovokuoja daugybės dalykų kaitą: kultūrų smukimą arba suklestėjimą, tapatumų nykimą, įvairovės plėtrą ir pan. Kultūros globalizacija yra turbūt viena lengviausiai atpažįstamų jos vystymosi erdvių. Svarbiausi kultūros globalizacijos veiksniai iš pradžių buvo kultūrų plitimas ir lenktyniavimas per migraciją, karus ir prekybą, vėliau – Europos globalinės imperijos, didelės visuomeninės ir privačios žiniasklaidos, turizmo, transporto ir ryšių korporacijos ir kt. plėtrą.

Globalizacijos vystymosi tendencijos egzistavo visur, kur tik vyko prekyba, plito religijos ir plėtėsi imperijos. Kaip minėta, globalizacija neatsiejama nuo civilizacijos vystymosi proceso ir yra būtina meno bei kultūros raidos sąlyga. Juk be galo svarbu tai, kad be globalizacijos, t. y. nepriimant kitų kultūrų, kalbų ir mentaliteto, mes negalėtume suprasti ir savosios kultūros bei jos reikšmės kitų kultūrų kontekste (Kurnitzky, 2004, Samalavičius, 2002). Kita vertus, kiekvieno žmogaus savaime suprantama teisė ir pareiga yra ugdyti ir saugoti savo nacionalinę kultūrą: kalbą, papročius, meno formas, išpažinti savo religiją. Juk tik būdamas tu, kuo esi, galėsi įvertinti ir kitos tautos dvasinius bruožus, būsi atviras, demokratiškas ir tolerantiškas kitoms kultūroms, teigia kultūros globalizacijos tyrėjai. Todėl svarbiausia priimti tai, kas svetima, ir integruoti į savąją kultūrą. Tai yra kultūrinį turtingumą kuriančios globalizacijos esmė.

Remiantis H. Kurnitzky ir daugelio kitų autorių nuomone, siekiant išsaugoti savo kultūrą ir dalyvauti pasauliniame globalizacijos procese, svarbu gebėti „lokaliai globalizuotis“. „Sveikas lokalus globalėjimas yra kultūros gebėjimas, susidūrus su kitomis stipriomis kultūromis, perimti jai natūraliai tinkančias ir tą kultūrą praturtinti galinčias įtakas, atsisipirti tiems dalykams, kurie iš tikrųjų jai svetimi, ir susidėlioti tuos dalykus, kurie, nors ir būdami kitoniški, gali patikti ir būti vertingi dėl savo kitoniškumo. Bendras lokalaus globalėjimo tikslas – kad šalis ir kultūra įstengtų asimiliuoti globalėjimo apraiškas taip, kad jos papildytų augimą ir įvairovę, bet jų neprarytų.“ (Kurnitzky, 2004). Vis dėlto globalizacijos tendencija – erdvinis visuomenių ir įpročių plitimas bei priėmimas – nėra nauja. Juk kiekviena imperija prisitaikydavo užkariautų šalių bei pavergtų visuomenių gyvenimą ir iš dalies papročius, meną, o kultūrų ir socialinių organizavimosi formų globalizaciją veikė ir tautų bei pabėgėlių migravimas.

Daugelis autorių kelia klausimus, kokios galimybės išlikti kultūrai globalizacijos sąlygomis ir ar mažų tautų kultūros yra pasmerkotos „paskęsti globalizacijos jūroje“. Tai svarbu visam pasauliui, nes kiekvienas, tiek tauta, tiek individas, paprastai trokšta išlaikyti savitus kultūrinius papročius ir būti atpažįstamas, žinomas kitų pasaulio kultūrų kontekste. Kadangi kultūra apima labai platų suvokimo spektrą, galima manyti, jog visose srityse svarbu būti pasaulio visuomenėje ir išlikti savimi. Aplinkoje apskritai ir urbanistikoje žmonių grupės tai gali išreikšti per santykį su aplinka, architektūra, susiklosčiusio istorinio perimamumo suvokimą ir vertinimą. Būtent žinojimas savo šaknų, jų saugojimas ir pasverta integracija į besikeičiančių šiandienos poreikių pasaulio miestų terpę užtikrina savitą, vertų pažinimo miestų kaip kultūros atsiskleidimo objektų vertę.

Viena problemų, kurias kelia besiplėtojanti globalizacija, yra rūpestis dėl tapatumų – individualių ir grupinių, tautinių ir kultūrinių – išlikimo. Tapatumas čia suprantamas kaip subjekto „buvimas savimi“ laiko bėgyje, kitaip tariant, kaip išlikimas „tuo pačiu“ be perstojo kintant arba kitimas išliekiant (Kuzmickas, 2004). O juk tapatumas yra neatsiejamas nuo kultūros. Tauta save išreiškia, gyvena ir nepraranda savasties tik kurdama nacionalinę kultūrą. „Kultūrą suvokiame kaip savo buvimo erdvę, o nacionalinį tapatumą geriausiai apibūdina kultūra, kurią sudaro mokslas, menas, religija, tautinių papročių ir kalbos puoselėjimas“ (Pukenis, 2008).

Taigi tai, kas individualu ir savita, yra vertinga ir sudaro napamainomą žmonijos kultūrinės įvairovės pasaulyje dalį. Dėl to konkrečios tautos savitumas yra ne tik jos pačios, bet ir visų tautų, visos žmonijos vertybė.

Nors tapatumas dažnai siejamas su istoriniu perimamu, visokeriopo savo paveldo pažinojimu, kultūros ir papročių puoselėjimu, V. Petrušonis pažymi, kad tapatumo problemos negali būti siejamos su istorija, bet turi būti nagrinėjamos šių dienų kontekste (Petrušonis, 2005). O dabarties sąlygas sudaro globali pasaulio kaita, globalūs pasauliniai tinklai ir ryšiai, sujungę į pasaulines „visuomenes“ tiek žmones, tiek savotiškai ir daiktus.

Pasak V. Rubavičiaus, miesto tapatumo vystymąsi lemia sukauptas simbolinis kapitalas: istorijos, kultūros ir urbanistinės aplinkos paveldas, jame susiklosčiusi gyvenimo būdų įvairovė (Rubavičius, 2005). Svarbu, kad visi šie dalykai savitai atsiskleistų šių dienų globaliame pasaulyje, tuo užtikrindami miestų kultūrinį atvirumą ir patys išlikdami aktualūs. Juk miestas – tai įvairiausių persidengiančių sluoksnių visuma, o kai urbanistinė aplinka kuriama laikantis tam tikrų principų, išsaugant jo (tų sluoksnių) tapatumo gaires, globalizacijos kontekste kintanti miesto raida skatina jo tapatumo kaitą, bet tik trokštama linkme.

Dabar visuotinai pripažįstama, kad reikalingas kuo gilesnis globalizacijos reiškinio supratimas, taip bus suformuoti gebėjimai globalizacijos teikiamas galimybes pasitelkti miesto tapatumui bei išskirtinumui išryškinti ir puoselėti. Kartu būtina skirti dėmesio ir neapčiuopiamiems dalykams, susijusiems su miesto kultūriniu tapatumu, įprasminti (Petrušonis, 2005).

Taigi globalizacijos vyksmams nėra kliūtis valstybių sienos ar kultūriniai skirtumai, jiems veikiant keičiasi kultūros reikšmė ir tapatumo supratimas. Svarbu visa tai įvertinus gebėti tinkamai pasinaudoti atsiradusiomis naujomis galimybėmis ir išvengti kilusių grėsmių.

Išvados

1. Globalėjimas labiausiai pasižymi integravimusi, kurį apibūdina besiformuojantys įvairių pasaulio struktūrinių sluoksnių tinklai. Į juos įsipindami mes tampame priklausomi globalių ryšių pasauliui.
2. Kultūros sąvoka apima labai platų spektrą dalykų, kultūros globalizacija vienokia ar kitokia forma yra bene labiausiai paveikiama ir kartu lengviausiai atpažįstama. Kadangi siekiama globalėti išsaugant kultūrinius savitumus, kyla problema išmokyti globalėti „lokaliai“, t. y. kitų kultūrų kontekste parodyti ir įvertinti savosios kultūros savitumus ir reikšmę.
3. Viena didžiausių skirtumus niveliuojančios globalizacijos keliamų problemų yra tapatumų išlikimas. Šiuo metu nuolat kintančiame pasaulyje reikėtų išmokyti išlaikyti savitumą.
4. Miesto tapatumo ir kultūrinės įvairovės vystymąsi lemia daug fizinių ir psichologinių dalykų. Todėl svarbu, kad jie gebėtų savitai atsiskleisti šių dienų globaliame pasaulyje, tuo užtikrindami miestų kultūrinį atvirumą ir šiuolaikiškumą.
3. Brzezinski Z., 1998, *Nebevaldomas pasaulis: globalinė sumaištis XXI amžiaus išvakarėse*. Vilnius: Tvermė.
4. Friedman T. L., 2005, *Lexus ir alyvmedis: suprasti globalėjimą*. Vilnius: Vaga.
5. Held D. ir kt., 2006, *Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra*. Vilnius: Margi raštai.
6. Kanauka A., 2003, Nuo kintančio pasaulio įmanoma neatsilikti tik keičiantis. *Kultūros barai*. 2003. Nr. 4(461). P. 9–13.
7. Kurnitzky H., 2004, *Necivilizuota civilizacija: kaip visuomenė pralaimi savo ateitį*. Vilnius: Dialogo kultūros institutas.
8. Kuzmickas B., 2004, Tautinio tapatumo savimonė. *Logos*. Nr. 37. 2004. P. 6–12.
9. Lietuvos teisės institutas, 2003, *Globalizacija: taikos kultūra, žinių visuomenė, tolerancija*. Kaunas: Aušra.
10. Petrušonis V., 2005, Vietovės kultūrinio tapatumo ontologija. *Urbanistika ir architektūra*. T. 29. Nr. 2. Vilnius: Technika.
11. Pukenis R., 2008, Teisės vaidmuo išsaugant tautinį tapatumą globalizacijos sąlygomis. *Logos*. Nr. 55. 2008. P. 89–99.
12. Rubavičius V., 2005, Miesto tapatumas ir išskirtinumas globalizacijos sąlygomis. *Urbanistika ir architektūra*. T. 29. Nr. 4. Vilnius: Technika.
13. Samalavičius A., 2002, Nuo masinės kultūros kritikos iki kultūros globalizacijos. *Kultūros barai*. 2002. Nr. 4 (449)P. 2–6.
14. Short J. R., 2006, *Urban theory. A critical assessment*. Palgrave Macmillan, New York.
15. Tomlinson J., 2002, *Globalizacija ir kultūra*. Vilnius: Mintis.

Literatūra

1. Balevičius A., Bukantis A., Bukelskis E. ir kt. 2007, *Globali aplinkos kaita*. Vilnius: Petro ofsetas.
2. Bauman Z., 2002, *Globalizacija: pasekmės žmogui*. Vilnius: Strofa.

IMPORTANCE OF PRESERVING OF DISTINCTIVE CITY CULTURE AND IDENTITY UNDER CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Giedrė Gudzinevičiūtė

Summary

Currently quite a lot of scientific discussions and conferences go on, which analyse different impacts of globalization. It is difficult to solve problems of phenomenon that you do not understand. Therefore, the best way to find solutions to some global problems is to understand principles of globalization, to find the ways how it could be the least negative and have positive impact on most people.

City, as space of most of human activity, feels global pressure as well. Culture reflects human works and is embodied in urban spaces, but with the impact of globalization it is changing and getting uniformed the fastest.

Necessity to participate in global processes, at the same time preserving distinctive culture and identity, is emphasized in this paper, through analysis of globalization, culture and identity.

Keywords: globalization, culture, environment, identity, city.

GLOBALĖJIMO IŠSAUGANT SAVITĄ MIESTŲ KULTŪRĄ IR TAPATUMĄ REIKŠMĖ

Giedrė Gudžinevičiūtė

Santrauka

Vienokią ar kitokią mokslo ir gyvenimo sritį gvildenančios konferencijos ir diskusijos bei straipsniai globalizacijos tema atkreipia dėmesį į šiandieninį reiškinių. Geriausias būdas spręsti globalizacijos keliamus klausimus – išanalizuoti ir perprasti jos vyksmus, siekiant suvokti, kaip ši sistema gali duoti naudos daugumai žmonių, sudarydama mažiausiai nepatogumų ir neigiamų pokyčių.

Miestui, kaip žmogaus veikos koncentracijos vietai, taip pat sudaromas globalus spaudimas. Kultūra, atspindinti žmogaus veiklą ir įkūnyta miesto erdvėse, globalizacijos sąlygomis keičiasi ir niveliuojasi greičiausiai.

Būtinybė išmokti dalyvauti globaliuose procesuose išsaugant savitą miesto kultūrą bei tapatumą ir pabrėžiama šio straipsnio globalizacijos, kultūros ir tapatumo analizėje.

Prasminiai žodžiai: globalizacija, kultūra, aplinka, tapatumas, miestas.

Įteikta 2010 06 12